# ANNA FREUD EN HET FANTASMA "EEN KIND WORDT GESLAGEN"[1]

Jonckheere Lieven

Deel een:
De analyse van een dochter door de vader

I. Elisabeth Young-Bruehl - de biografie van Anna Freud
II. Anna Freud - twee analyses met Sigmund Freud
    1. eerste analyse
    2. tweede analyse
    3. controleur en passeur
III. Sigmund Freud - conceptuele impasse van het fantasma

Deel twee:
De ontwikkelingsgeschiedenis van het fantasma

I. Sigmund Freud - "Ein Kind wird geschlagen" (1919)
    1. "Vader slaat het kind dat ik haat"
       Anna en Sophie
    2. "Ik word door vader geslagen"
    3. "Ik weet niets meer - Een kind wordt geslagen"
       Anna en de jongens
II. Anna Freud - "Schlagephantasie und Tagtraum" (1922)
    4. verbod op de masturbatie - uitstel
    5. verbod op het fantasma - fantasieën
    6. sublimering - schrijven
III. Elisabeth Young-Bruehl - "Anna Freud. A Biography" (1988)
    7. 'Traversée du fantasme'?

[1] december 1992

# DEEL EEN
# DE ANALYSE VAN EEN DOCHTER DOOR DE VADER

## I. Elisabeth Young-Brühl - de biografie van Anna Freud

Ongeveer gelijktijdig met zijn uitvinding van de psychoanalyse, in 1895, werd Freuds laatste dochter geboren. Anna, want dat was inderdaad haar naam, zou later, als enige van zijn kinderen, psychoanalytica worden. Het spreekt vanzelf dat dit niet een louter biologische kwestie is van erfelijkheid noch een economische kwestie van overname van 'de zaak' die de vader had opgestart. Psychoanalytica wordt men immers in eerste instantie vanuit een eigen verlangen, zelfs bij de dochter van de vader van de psychoanalyse moet dit het geval geweest zijn. We zullen meteen zien dat vader Freud daar ook wel voor 'iets' tussenzit. Maar toch zullen we ons in vooral richten op het eigen aandeel van Anna in haar analytische roeping: daarin zullen eerst de plaats en functie van een bepaald fantasme gesitueerd worden, uiteindelijk moet dat leiden tot de cruciale vraag of haar verlangen als analytica het product is van zoiets als een *traversée* (doorsteek) van dat fantasme.

Om te beginnen weten we alleszins al waaraan ons te houden wat dat fantasma betreft. Er staan ons betrouwbare verslagen ter beschikking van de eerste analyse van Anna, en dat zowel van de hand van haar analyticus als van haarzelf.

Een en ander wordt ons uit de doeken gedaan in de biografie van Anna Freud, die Elisabeth Young-Bruehl in 1988 klaarstoomde op vraag van Lottie Newman, "Anna Freud's editor and literary executor ... offering access to Anna Freud's papers and permission to quote them" - een zo goed als officiële biografie dus. Wat niet wegneemt dat deze biografie zowel op geschiedkundig, literair als zelfs analytisch vlak als bijzonder geslaagd moet beschouwd worden. Ons interesseert daarin voornamelijk de analyse van Anna en haar fantasma. In het hoofdstuk "Being analysed" maakt Young-Bruehl aannemelijk dat Anna's debuuttekst als analytica, namelijk "Schlagephantasie und Tagtraum", zonder meer autobiografisch valt te noemen, als een verslag van haar eigen analyse. Toen Anna deze tekst op 31 mei 1922 in de Weense Psychoanalytische Vereniging van haar vader ten gehore bracht, met als doel het lidmaatschap daarvan te verwerven, had zij immers nog geen praktijk als analytica. Pas op 23 maart 1923 schrijft haar vader aan Lou Andreas-Salomé: "Anna is jetzt auch unter die ausübenden Analytiker gegangen". Anderzijds zouden we het verslag van haar analyticus vinden in Freuds "Ein Kind wird geschlagen" uit 1919. Freud is dus analyticus geweest van zijn eigen dochter, Anna zou het vijfde of eventueel het zesde geval geweest zijn waarbij Freud op dat fantasma van het geslagen kind was gestoten. En we moeten inderdaad vaststellen dat Anna, in haar autobiografische debuuttekst, slechts één van de gevallen van haar vader enkele stappen verder uitwerkt. Ze toont daarin wat het eerste resultaat van zijn analyse op het vlak van haar fantasma is geweest.

In een poging om de ontwikkelingsgeschiedenis van Anna's fantasma te reconstrueren en daarin de verschijning van haar verlangen als analytica te situeren, zullen we dus eerst de tekst van de dochter aan die van de vader terugkoppelen; dan zullen we, op grond van het materiaal van Young-Bruehl, nog een Lacaniaanse stap verder proberen te zetten.

## II. Anna Freud - Twee analyses met Sigmund Freud

Voordien moeten we echter toch even blijven stil staan bij het verrassende gegeven van de analyse van de dochter door haar vader. Dat was al geruime tijd een der vele publieke geheimen en zelfs schandalen in de orthodoxe anafreudisme, het is niet Young-Bruehl die ons dit heeft onthuld. Wel vernemen we van haar dat Freud zijn dochter zelfs twee keer in analyse had. Haar eerste analyse startte, op haar eigen vraag, op 1 october 1918 en zou bijna vier jaar geduurd hebben, wat in die tijd ongebruikelijk lang was. Kort na Pasen 1924 suggereerde Freud zijn dochter reeds om er nog een tweede tranche bij te nemen, deze zou minstens negen maand geduurd hebben.

### 1. Eerste analyse

De redens voor die eerste vraag naar analyse zijn het resultaat van de verdichting van een hele oedipale voorgeschiedenis culminerend in een soort 'psychasthenie': een gevoel van domheid en uitputting. Als resultaat daarvan slaagde Anna er niet in om een beslissing te nemen voor haar toekomst: doorgaan als onderwijzeres, maar dan in een soort analytisch verlichte opvoeding, of meteen zelf analytica worden. Deze onbeslistheid was de concrete aanleiding voor haar vraag naar analyse. Wat inderdaad overeen lijkt te stemmen met Freuds vijfde analysante uit "Ein Kind wird geschlagen" "die de analyse louter wegens onbeslistheid in het leven opzocht en die door de grove klinische diagnostiek überhaupt niet geklasseerd ware geworden of als psychasthenie zou zijn afgedaan".

Freuds "Ein Kind wird geschlagen" (1919) slaat op het begin van die eerste analyse van Anna. Haar "Schlagephantasie und Tagtraum" (1922) slaat op het einde daarvan.

Hét probleem dat dergelijke analyse van een kind door een der reële ouders stelt is uiteraard dat van de overdracht. Of men nu veronderstelt dat daartussen geen overdracht speelt of integendeel een massale overdracht, de twee gevallen zijn even problematisch. Om interpreteerbaar te zijn zou die overdracht immers geleidelijk aan tijdens de analyse onder de vier ogen van analyticus en analysant tot stand moeten komen. Maar anderzijds moet minimaal reeds één element van die overdracht of één aanknopingspunt daartoe, de fameuze overdrachtsbetekenaar, voor de aanvang van de analyse gegeven zijn. Om ontvankelijk te kunnen verklaard worden, moet een vraag naar analyse immers geanalyseerd kunnen worden als een overdrachtsuiting.

Dit laatste lijkt bij Anna tegenover haar vader wel degelijk het geval te zijn. Haar overdrachtsbetekenaar is even merkwaardig als typisch in ons postfreudiaanse tijdperk dat door Lacan ook wel eens denigrerend als anafreudiaans werd bestempeld. Anna vraagt haar vader op een gegeven moment uitleg over het concept van de 'overdracht'. Vanaf dat moment leent Freud er zich toe om, vooralsnog met mondjesmaat, de dromen van zijn dochter te duiden.

Die 'overdracht' is inderdaad een typische overdrachtsbetekenaar van de postfreudiaanse analysant. Bij hoeveel van onze huidige analysanten vormt diezelfde vraag om verduidelijking van het concept van de 'overdracht' immers niet het eerste grijpbare teken, of liever de eerste dubbelzinnige betekenaar van de

overdracht. Met die vraag naar conceptuele verduidelijking vraagt de analysant niets anders dan de toestemming om te mogen spreken over de hem bevreemdende vaststelling dat zijn passies van liefde, haat en onwetendheid rond de figuur van zijn analyticus beginnen cirkelen. Vaak is dat inderdaad reeds voor de aanvang van de analyse begonnen en is de vraag naar analyse zeer concreet gemotiveerd geworden door een van die drie overdrachtspassies.

Overdrachtspassie der onwetendheid bijvoorbeeld, zoals die achter die vraag om conceptuele verduidelijking tevoorschijn komt in de vrees dat de voorafgaande toevallige ('contingence' = "cesse de ne pas s'écrire") kennis van een of ander willekeurig detail uit het privéleven van de analyticus nadelig zou kunnen blijken te zijn, "nadelig voor mijn overdracht op U als particuliere analyticus". Men is in analyse gekomen omwille van dat pikant weetje, die anekdote, en vreest of hoopt terzelfder tijd dat dit de analyse onmogelijk zal maken. "Had ik dit of dat maar nooit over U geweten".

Anderen dan weer blijken de analyse opgezocht te hebben omwille van de belofte van "iets nieuws in de liefde", die lijkt te schuilen in het schandalige concept van de overdracht. In het bredere publiek verraadt de analyse immers zelf zonder enige schroom dat de liefde haar essentie zou zijn. Een vrouw bijvoorbeeld vraagt haar man zijn fiat om in analyse te gaan, want ze weet dat ze verliefd zal moeten worden op haar analyticus, "want de overdracht is onvermijdelijk, en die overdracht is niets anders dan de liefde". In uitzonderlijke gevallen wordt die overdrachtsliefde zelfs de enige grote liefde in het leven van een subject. Soms kan dit erotomane allures aannemen. Veelal echter blijkt de onbevredigd gelaten overdrachtsliefde tot de analyticus slechts een relais naar een grote liefde in het reële, vaak een ontrouw zowel jegens de 'wettelijke' partner als de analyticus, wat men in het jargon de 'laterale overdracht' heet. De overdracht, begrepen als de onvermijdelijke, noodzakelijke liefde ('nécessaire' = "ne cesse pas de ne pas s'écrire") is ook in dit geval weer een overdrachtsbetekenaar die de vraag naar analyse motiveert of eigenlijk structureert. Bij die liefde vinden we eenzelfde soort paradox als bij de onwetendheid. Om te beginnen vormt ze de noodzakelijke voorwaarde voor de analyse, maar uiteindelijk kan ze de analyse onmogelijk maken. Dit laatste is dan de liefde als overdrachtsweerstand, op een bepaald moment vindt de analysant dat er, door de analyticus, moet gekozen worden tussen analyse en liefde.

Terugkerend tot Anna mogen we inderdaad besluiten dat haar vraag aan haar vader om uitleg over de 'overdracht', inderdaad een uiting is van de overdracht die haar eerste vraag naar analyse structureert. Zoals thans zoveel postfreudiaanse analysanten heeft Anna haar vader een analyse gevraagd omwille van de passies van de overdracht en de impasses die daaraan inherent zijn. "Ik weet toevallig iets over U (onwetendheid), maar ook moet ik U noodzakelijk liefhebben (liefde), is er nu nog analyse mogelijk." Dit is eigenlijk een vraag naar het verlangen van haar vader als analyticus.

Interessant is misschien ook dat Freud wél zijn eigen dochter analyseerde, maar nooit één van zijn zoons. Toen bijvoorbeeld zijn zoon Oliver zijn dwangneurose niet meer de baas kon, in 1921, dus middenin de analyse van Anna, vertrouwde hij hem toe aan Franz Alexander. Allerlei praktische overwegingen hebben daarin ongetwijfeld meegespeeld, bij Oliver leefde trouwens ook geen echte naar zijn vader gerichte vraag naar analyse zoals bij Anna wel het geval was (haar "wat is overdracht?"). Freud was er echter in het algemeen en als het ware in abstracto van overtuigd dat een vader zich bij een zoon niet kon veroorloven wat bij een dochter wel kon. Dat had dan vooral te maken met de onoverkomelijke complicatie, bij die zoon, van de overdracht door een derde passie, zijnde de haat.

## 2. Tweede analyse

Reeds in 1924, twee jaar na het einde van haar eerste analyse, suggereerde haar vader er nog een tweede tranche bij te doen. Haar eerste analyse bleek haar inderdaad niet voldoende gewapend te hebben tegen de druk waaraan ze kort daarna van verschillende zijden tegelijk kwam bloot te staan. Eerst en vooral de ziekte van haar vader, die ze als een Antigone op de rest van zijn levensweg zou blijven ondersteunen. Terzelfder tijd ontving zij haar eerste analysanten, en alsof de duivel ermee gemoeid was, bleek één van hen haar spiegelbeeld te zijn. Tenslotte kwam ze in de psychiatrie voor het onder de indruk van de psychosen. Als resultaat daarvan voelde ze zich weer net zo 'dom' en uitgeput als vroeger.

Over die tweede analyse zegt Young-Bruehl dat de problematische natuur van de overdracht, de overdracht als weerstand, er deel van uitmaakte; wat dus niet echt het geval leek geweest te zijn in die eerste analyse, daarin was de overdracht slechts een motor voor de analyse. Anna bekende zelf dat in die tweede analyse de 'extra-analytical closeness' tegenover haar vader verantwoordelijk was voor moeilijkheden en de verleiding tot onwaarachtigheden.

## 3. Controleur en passeur

Tot deze bekentenis kwam Anna tegenover Lou Andreas-Salomé. Lou bekleedt overigens een niet onbelangrijke plaats in het verhaal van Anna's dubbele analyse, in die mate zelfs dat het gerucht hardnekkig de ronde bleef doen dat zij Anna's analytica was geweest. Tijdens Anna's analyse stonden in elk geval zowel de vader-analyticus als de dochter-analysante allebei in nauw contact met Lou Salomé. Wat Freud eigenlijk met Salomé had, hoeft ons hier niet verder te interesseren. Wel dat hij blijkbaar nogal wat verwachtte van de invloed van Lou's combinatie van vrouwelijkheid en intelligentie op zijn dochter, onder andere dat Anna daardoor meer bewegingsvrijheid zou krijgen in haar 'overdracht' op hem. Vanuit Anna's kant bekeken werd Lou zo het koninginnestuk van een reeks "aantrekkelijke, kinderloze oudere vrouwen waardoor zij werd geadopteerd en die haar deelachtig lieten worden in hun wereldse wijsheid en sofisticatie" (aldus Young-Bruehl). Net als al die andere vrouwen heeft Lou nooit geprobeerd Anna van haar vader te vervreemden, maar ze heeft haar integendeel gesteund in haar Antigonaal verlangen. Tegengesteld aan Freuds verlangen is ze dus niet echt beginnen rammelen in die overdracht van Anna op haar vader. Zo schreef Lou aan Freud na een vakantie van zijn dochter bij haar: "Anna zet hier iedereen in vuur en vlam, maar keer onverteerd ('unangesengt') door die vlammen terug naar huis. Het zou mij niet verwonderen als dat allebei telkens opnieuw gebeurde, zo schoon is voor haar elke thuiskomst." (6 mei 1922).

In elk geval heeft Lou Salomé een belangrijke rol gespeeld in Anna's uitwerking binnen het weten van de resultaten van haar eerste analyse wat haar fantasma betreft. Anna vermeldt zelf dat haar tekst over slafantasie en dagdroom ontstaan is vanuit een reeks gesprekken met Lou Salomé. Het lijkt ons dan ook niet al te gewaagd van te stellen dat Lou voor Anna gefungeerd heeft als 'controleur', zeker na Anna's eerste analyse en in mindere mate ook na haar tweede analyse. In die controle werd de uitwerking van het weten gekoppeld aan de hantering van de overdracht: "Ik hanteer die overdracht altijd wel op een of andere wijze, maar nu stel ik mij ook vragen over het waarom en de rechtmatigheid daarvan. Bovenal wil ik echter met die overdracht op een vrijere wijze omspringen, zoals gij dat doet." Zo resumeert Anna in 1925 haar voorbeeldige vraag naar controle aan Lou Salomé.

Op het einde van haar tweede analyse, wendde Anna zich echter van langsom meer tot een heel wat minder kleurrijk analyticus dan Lou Salomé, met name Max Eitington. Deze wordt door Young-Bruehl voorgesteld als de perfecte nonkel. Hij was zeker de minst bedreigende van Freuds dichte medewerkers. We herinneren ons hem vooral van zijn pogingen tot organisatie en standaardisatie van een analytische opleiding. Wat Anna bij Eitington ging zoeken was niet zozeer een controle teneinde de analysanten vrijer te laten in hun overdracht en zo zelf tot een nieuw weten te komen. Met hem had ze het vooral over de grens van haar analytische relatie met haar vader, iets dat blijkbaar niet door hem kon geanalyseerd worden. Alsook over het onbegrip van Lou Salomé, haar controleur, rond dat door haar vader niet analyseerbaar stuk. We kunnen Eitington dan misschien ook beschouwen als een soort 'passeur' voor wat bij Anna op het einde van haar tweede analyse een naar onze mening mislukte poging tot 'passe' is geweest, als een zoeken naar de plaats buiten het eigen fantasma waarop ze als analytica zou kunnen functioneren. We komen daarop terug op het eind van onze reconstructie van de ontwikkelingsgeschiedenis van haar fantasma.

## III. Sigmund Freud - conceptuele impasse van het fantasma

Voordien willen we even "Ein Kind wird geschlagen" situeren als Freuds laatste grote tekst rond het fantasma, die meteen ook zijn conceptuele impasse op dat gebied resumeert. De impasse van het einde van Anna's analyse kan daarvan immers niet los gedacht.

Freud heeft de psychoanalyse uitgevonden doordat hij op een bepaald moment het belang van het fantasma heeft onderkend. Zijn hysterica's bleven maar vertellen over een verleiding door de vader, volgens hen is dat het reële achter hun symptomen. Freud gaat er echter van uit dat de verleiding door die vader, of ze nu werkelijk heeft plaatsgegrepen of niet, slechts pathogeen is als een fantasma ('Phantasie') dat een ongezegd reële afdekt. De hele ontwikkeling van Freuds psychoanalyse is eigenlijk één volgehouden poging geweest om dat ongezegde reële achter het fantasma toch gezegd te krijgen, en dat zowel in zijn kliniek als in zijn theorie. Het veld waarbinnen Freud dat reële heeft gezocht is dat van de infantiele seksualiteit. Het ultieme woord dat Freud daarover gehoord en dus ook gezegd heeft is het fantasma van de castratie door de vader. Dus van de verleiding door de vader, als mythische oorsprong van de infantiele seksualiteit, tot de castratie door de vader, als grens op die infantiele seksualiteit.

In hun overdracht, als een 'mise en acte' van de infantiel-seksuele realiteit van het onbewuste, bleven Freuds analysanten steken in dat fantasma van de castratie door de vader: de mannen bleven de castratie vrezen, de vrouwen bleven daarvoor een schadeloosstelling eisen. Dit maakt dat beider toestand op symptomatisch vlak weer kan gaan verslechteren, de zogenaamde 'negatieve therapeutische reactie'.

We kunnen niet beweren dat Freud in die impasse is blijven berusten, maar hij heeft vanaf dat moment, in 1919 met "Ein Kind wird geschlagen", in elk geval niet meer getracht om de klinische impasse met betrekking tot de analytische bewerking van het fantasma van de castratie door de vader open te breken door een verdere uitwerking van het concept van het fantasma in zijn verhouding tot het reële. Nochtans waren het niet de externe polemische aanleidingen daartoe die ontbraken. Immers juist in 1919 begon zijn meest geliefde leerling en analysant Ferenczi de analytische goegemeente en na verloop van tijd ook Freud zelve te verontrusten met zijn technische experimenten. Deze hadden juist tot doel het fantasma, bij ontstentenis van

een doeltreffende Freudiaanse conceptualisering daarvan, op onbemiddelde wijze te lijf te gaan. Het resultaat daarvan was, zoals we elders hopen te tonen, slechts een regressie in de Freudiaanse conceptualisatie veroorzaakt door het progressief opdringerig worden van Ferenczi's eigen fantasma.

Zowel voor het fantasma van Ferenczi als voor dat van Anna, dat ons hier aanbelangt, mogen we aannemen dat de conceptuele impasse van Freud als beider analyticus meespeelt in elk hun specifieke onmogelijkheid om als analyticus een plaats buiten hun fantasma te vinden.

# DEEL TWEE
# DE ONTWIKKELINGSGESCHIEDENIS VAN HET FANTASMA

## I. SIGMUND FREUD - "EIN KIND WIRD GESCHLAGEN" (1919)

Freuds verslag van Anna's eerste analyse resumeren we vanuit Lacans reprises daarvan in zijn vierde, vijfde, zesde, veertiende en zeventiende seminarie. Voor zover ons bekend was Lacan er niet van op de hoogte dat Freud het daarin over Anna had. Hij vindt "Ein Kind wird geschlagen" om twee andere redenen van cruciaal belang.

Vooreerst maakt Freud daarin duidelijk dat de perversie, en meer bepaald het masochisme, niet een pre-oedipale fixatie is, doch het resultaat van het Oedipuscomplex.

Maar bij nadere beschouwing gebeurt Freuds "Ableitung der Perversionen aus dem Ödipuskomplex" slechts 'de surcroît', met alle moeilijkheden en dubbelzinnigheden vandien. Freud gaat het fantasma immers niet rechtstreeks bestuderen bij de perversie, maar voornamelijk bij vrouwelijke gevallen van dwangneurose. We zagen reeds dat hij zelf Anna, met wat hij haar 'Unschlüssigkeiten' en zij zelf haar gevoel van 'Dummheit' en uitputting noemt, daar niet meteen toe rekent. Als we echter haar zogenaamde psychasthenie mogen gelijkschakelen met de neurasthenie, dan is de link met de dwangneurose niet zo zo moeilijk te leggen. Voor Freud is de dwangneurose immers de psychoneurotische tegenhanger van de Aktualneurotische neurasthenie. De etiologie van deze laatste zoekt Freud in de masturbatie die zorgt voor een te grote afvoer van somatische 'Sexualerregung', de geringste spanning wordt meteen langs de kortste weg afgevoerd. Later zal hij die neurasthenie beschouwen als een voorgeborchte van de dwangneurose: masturbatie tegen de achtergrond van een dwangneurotische dispositie zal, na een eerste fase van neurasthenie, onveranderlijk leiden tot het manifest worden van de dwangneurose. Dit dwangneurotische element zullen we inderdaad ook zien verschijnen in de analyse van de aanvankelijk psychasthenische Anna.

Uiteindelijk ligt echter het grootste belang van deze studie van het fantasma evenmin op het gebied van de dwangneurose als van de perversie (masochisme). Het is immers zeer waarschijnlijk, aldus Freud, dat het daarin blootgelegde fantasma nog vaker voorkomt bij personen die niet door een of andere manifeste 'Erkrankung' ertoe gebracht worden de anlaytische behandeling op te zoeken. Bij de zogenaamde 'normaal' dus. Lacan beschouwt die tekst dan ook als een voorbeeldige analyse van de 'histoire' van het Oedipuscomplex in zijn 'antécédents', 'transformations' en 'avatars', waarbij Freud de diverse niveau's van de structuur van het subject onderscheidt. In zijn eerste seminaries (IV, V en VI) zal Lacan benadrukken hoe daarbij het imaginaire in het voorafgegeven symbolische wordt gegrepen. In latere seminaries (XIV en XVII) zal hij nagaan wat daarvan het effect is voor het reële.

We volgen thans stap voor stap Anna's fantasma zoals door Freud geanalyseerd. Op een bepaald moment van haar analyse bekent Anna vol schaamte, zoals zovele andere analysanten, een bepaalde

fantasievoorstelling reeds sedert haar vijfde levensjaar gekoesterd en verder uitgewerkt te hebben als voedingsbodem voor haar masturbatie: "Een kind wordt geslagen". Ondanks Freuds aandringen weet ze daarover niets meer te zeggen. Wat voor haar een mythisch begin lijkt, beschouwt Freud echter als het eindresultaat van een in vergetelheid geraakte ontwikkeling. Zijn analyse brengt Anna tot de herinnering van een eerste tijd: "Vader slaat het kind dat ik haat", maar niet tot de herinnering van de tweede tussenliggende tijd, die Freud dus zelf moet reconstrueren: "Ik word door vader geslagen".

## 1. "VADER SLAAT HET KIND DAT IK HAAT"

De reële aanleiding van die eerste tijd of vorm van het fantasma kan volgens Freud niet gelegen zijn in het zelf geslagen worden van het kind door de vader, van waaruit het dan zou willen dat een ander in zijn plaats geslagen wordt. Dat ander kind zou dan een soort bliksemafleider zijn van de oorspronkelijk voor mij bestemde slagen van de vader. Niet zo volgens Freud. Wel zou het de herinnering betreffen van het zien slaan van een ander kind door de vader, en van daaruit de herinnering aan het verlangen dat de vader dat andere kind nog eens zou slaan. Dus niet een verschuiving of afwenteling van de voor mij bestemde slagen, maar een herhaling van de voor de ander bestemde slagen.

Dat andere kind blijkt dan telkens een broertje of zusje dat zich als een rivaal tussen het subject en zijn moeder dringt. Doordat de moeder die ander verkiest en daarbij het subject van de borst 'frustreert'[2] loopt het subject een imaginair letsel op. De geboorte van die andere rivaal is echter niet het enige reële obstakel dat tussenkomt in de imaginaire relatie tussen het subject en de moeder. Minstens even vervelend, voor het jongetje, is de eigen penis die in zijn eerste erecties en infantiele orgasmes eveneens als een 'ander' wordt ervaren, en ook een 'ander' waardoor het subject de liefde van de moeder dreigt te verliezen.[3]

Op dat moment wendt het subject zich tot een vader die als het ware die frustratie door de moeder ongedaan moet maken. Hij moet de plaats van de moeder innemen. Daartoe ensceneert het subject een soort imaginaire verhouding met die vader: "Vader slaat het kind dat ik haat". In die imaginaire verhouding wordt de vader herleid tot een teken dat het door de geboorte van de ander/penis geschonden narcisme van het subject moet herstellen en garanderen. We leggen dit uit. Tegengesteld aan wat men bij een eerste oppervlakkige beschouwing zou kunnen denken ensceneert de zin "vader slaat het kind dat ik haat" niet een verhouding tussen de vader en die ander/penis, ook niet een verhouding tussen het subject en die ander/penis, maar wel een verhouding tussen het subject en zijn vader middels de uitsluiting of het tot niets herleiden van die ander/penis.

Die ander/penis wordt immers niet door de vader geslagen om wat hij is of om wat hij doet, dus omwille van een reden of fout die binnen hun verhouding moet gezocht worden. De vader slaat die ander/penis enkel als een middel, als een soort instrument, zoals men een tamtam slaat om een boodschap door te geven. Dat slaan

---

[2]'frustratie' = S agens (fort-da van de moeder) - R object (borst) - I resultaat ('dam' of narcistische krenking).

[3]De imaginaire relatie die verstoord wordt door die andere concurrent én de eigen penis is de identificatie met de fallus van de moeder die het narcisme van het subject garandeert.

uit de eerste tijd van het fantasma noemt Lacan dan ook een teken, en niet een betekenaar zoals de Naam-des-Vaders die we slechts in de tweede tijd zullen zien verschijnen. Dat slaan is een éénduidig teken van liefde, een boodschap aan het adres van het subject dat alleen hij/zij geliefd wordt door die vader. "Mijn vader slaat die ander om misverstanden te voorkomen, uit schrik dat ik anders zou gaan denken dat hij die ander boven mij verkiest, dat ik niet zijn exclusieve lieveling(e) ben". Zo interpreteert het subject dit teken. Het construeert zich een vader die schrik heeft om dubbelzinnig of ambigu over te komen, schrik van de vader dus om een betekenaar te zijn.

Maar ook het subject heeft geen verhouding met die ander in de eerste tijd van zijn fantasma. Het viseert immers niet die ander middels de vader, dat vaderlijke slaan is niet een middel om die ander te treffen, hem bijvoorbeeld te straffen. Wat het genot van het subject betreft betekent zulks dan ook dat het niet geniet van dat slaan, in een soort identificatie met die vader die in zijn plaats zou slaan. Freud noemt de verhouding van het subject tot die ander dan ook niet erotisch, in dit geval sadistisch.

In deze eerste tijd lokaliseert het genot zich op een andere plaats. Door het slaan van die ander herstelt de vader slechts het narcisme van het subject, geschonden door de geboorte van die ander/penis. Zodoende staat de vader garant voor het narcisme. Dit levert een imaginair genot op, wat Freud het 'behagliche' noemt en Lacan een 'triomf'.

Vooraleer de theorie rond deze eerste tijd van het fantasma af te ronden noteren we toch reeds een aantal reële barstjes in die imaginaire vader, in de volheid van zijn boodschap van exclusieve liefde voor het ik van het subject. Dat is vooreerst zijn angst en vervolgens zijn genot. We zagen inderdaad dat hij die ander slaat uit schrik dat ik anders zou gaan twijfelen aan zijn exclusieve liefde. Lacan wijst daarop naar aanleiding van de functie van de haast: hij slaat die ander voordat het voor mij te laat is om te begrijpen dat hij alleen mij graag ziet. Later zal Lacan nog een radicale stap verder gaan door het accent te leggen op het genot van de vader in dat slaan. In deze eerste tijd heeft dit nog geen repercussies op het genot van het subject, dat is slechts het geval in de tweede tijd waarin het subject voor het eerst tot een seksueel genot komt.

Over deze eerste, door het subject in de loop van zijn analyse herinnerde tijd, merkt Lacan tenslotte nog op dat hij het resultaat is van de analyse van de overdracht. De zin "Vader slaat het andere kind dat ik haat" toont dus de plaats waarop de analysant zijn analyticus in de overdracht zet: degene die met zijn ondubbelzinnige liefde een narcistische krenking in verhouding tot de moeder moet ongedaan maken.[4]

Anna en Sophie

Deze eerste tijd van het fantasma "Vader slaat het kind dat ik haat" wordt in de herinnering teruggebracht via

[4]In zijn analyse van de zogenaamde 'uitzonderingen' benadert Freud dit probleem nog structureler bij de vrouw. De narcistisch krenking is daar niet meer veroorzaakt door de tussenkomst van de ander/penis. De vrouw, zegt Freud daar, beschouwt zichzelf als infantiel benadeeld, zonder haar schuld een stuk tekort gedaan en achteruit gesteld, en de verbittering van zovele dochters jegens hun moeder heeft als laatste wortel het verwijt dat ze hen als vrouw in plaats van als man ter wereld heeft gebracht. (GW X, p. 370). De imaginaire vader moet die structurele narcistisch kloof dan dempen met zijn ondubbelzinnige liefde. Lacan spreekt in dit verband niet meer over 'frustratie' maar over 'privatie'.

analyse van de overdracht [5]. In het geval van Anna Freud mogen we veronderstellen dat ze het in haar eerste analyse, vanuit haar werven om de ondubbelzinnige liefde van haar vader, uiteindelijk heeft moeten hebben over haar jaloersheid tegenover haar twee jaar oudere zus Sophie, geboren in 1893.

Anna is zichzelf altijd blijven beschouwen als een nakomertje of zelfs een ongelukje. Met Sophie leken immers zowel haar vader als haar moeder gekregen te hebben wat ze verlangden. Vooreerst was Anna er altijd pijnlijk van bewust dat Sophie de lievelinge was van haar moeder, moeder waarmee ze zich slechts heeft kunnen verzoenen nadat deze gestorven was met de naam Sophie op de lippen [6]. Daarentegen leek Anna niet in staat om bewust onder ogen te zien dat Sophie ook de favoriete was van haar vader, zijn 'zondagskind'. Volgens Anna zou dat de redelijke en met beide voeten in de doordeweekse werkelijkheid staande oudste dochter Mathilde zijn geweest (geboren in 1887).

Wat Anna als kind zelf voor haar vader betekende komt best tot uiting in zijn koos- of scheldnaampje: 'zwarte duivel'; alsook in zijn confidentie aan Fliess, toen Anna vier jaar was: "Annerl wird geradezu schön vor Schlimmheit". Dat Freud juist van Anna hield omwille van haar 'Unartigkeit' lijkt ons niet vreemd aan het probleem dat Anna maakte, eerst in haar kindertijd en later in haar analyse, rond wat Freud beschouwt als de infantiele 'Unartigkeit' bij uitstek, de masturbatie.

Als Anna zo een stoute en ondeugende 'zwarte duivel' was, dan is dat omdat ze zich op alle vlakken door het 'zondagskind' Sophie voorbijgestoken en tot niets herleid voelde. Sophie was niet alleen mooier, ze had ook een veel mooier naam gekregen van haar ouders. Anna vond haar eigen naam even plomp en onbeholpen als haar lichaam.

Na een eerste infantiele periode van stoutheid (en masturbatie) bracht haar dit in reactieformatie van haar puberteit tot allerlei excessen in het ernstig nemen van haar plichten (en het fantaseren), met als resultaat haar zogenaamde psychastenie. Ze vermagerde zienderogen en kon geen beslissing nemen over haar studietoekomst. Toen Anna 17 was, in 1912, stuurde Freud haar dan ook voor een soort rustkuur naar Italië. Op dat moment stortte Sophie zich echter hals over kop in het huwelijk. Vader Freud achtte het niet opportuun om Anna daarvan getuige te laten zijn en hij liet haar dan ook op veilige afstand in Italië blijven, beducht als hij was voor haar jaloezie tegenover de man die zo plots en zo gemakkelijk met de liefde van Sophie ging lopen.

De brief die Anna hem daarop schrijft, in januari 1913, vormt een soort voorontwerp of eerste schets van haar vraag naar analyse in 1918. Ze ontkent daarin elke vorm van jaloezie rond Sophie en haar man en komt op de proppen met wat op dat moment de reële kern van haar psychasthenie uitmaakt.En dat is dan haar onvermogen om haar masturbatie in de hand te houden. Jaren voor Groddeck alludeert ze daarop als een 'Es' dat haar parten speelt. Daartegen ingaand wil ze zo redelijk zijn als haar oudste zus Mathilde met haar sterke ik. Haar vader moet haar helpen om te worden als Mathilde (waarvan Anna dus zijn favoriete maakt in de plaats van Sophie). Met dat doel belooft ze hem alles te vertellen wat hij wil weten.

Na het huwelijk van Sophie zien we een snelle en bijna simultane toewending van zowel Anna als haar vader tot elkaar. Wat uiteindelijk resulteert in haar analyse. Belangrijke elementen in die analyse, wat haar eerste

[5]In Anna's eerste analyse wel analyse van de overdracht doch niet als weerstand.

[6]Toevallig of niet noemde de laatste verzorgster van Anna's moeder ook Sophie.

rivaliteit met Sophie betreft, zijn vooreerst de geboorte van Sophie's tweede zoon en vervolgens haar plotse dood. In oktober 1918 begint Anna haar analyse en twee maand later wordt Sophie's tweede zoon Heinz geboren. In het korte leven dat hem was beschoren zou Heinz het in navolging van zijn moeder zeer snel tot Freuds lievelingskleinkind brengen. In hoeverre die tweede zwangerschap van Sophie Anna heeft geraakt in haar fantasma en dus heeft meegespeeld in haar vraag naar analyse, is een vraag die we hier moeten in het midden laten. In elk geval lijkt de plotse dood van Sophie, in 1921, een beslissend keerpunt geweest te zijn in Anna's analyse en dus in haar fantasma. Ze laat immers haar carrière als onderwijzeres varen en haar verlangen oriënteert zich duidelijker in analytische richting. Parallel daaraan verschijnt echter ook het verlangen om de oudste zoon van Sophie te adopteren, wat haar vader haar afraadt. Daarmee zitten we echter reeds ruimschoots in de problematiek van de verhouding van haar fantasma tot haar verlangen als analytica, waarvan we de behandeling uitstellen tot we Anna's verslag van het resultaat van haar eerste analyse en Young-Bruehls materiaal rond haar tweede analyse van naderbij bekeken hebben.

## 2. "IK WORD DOOR VADER GESLAGEN"

In de analyse herinnert het subject zich de eerste tijd van zijn fantasma, namelijk "Vader slaat het kind dat ik haat". De tweede tijd, die daarvan een soort weerslag op het subject is, wordt nooit bewust herinnerd doch moet gereconstrueerd worden door de analyticus.[7] Het is een louter logische tijd die het verband construeert tussen de eerste en derde tijd, zijnde "Een kind wordt geslagen". Nochtans is dit structureel gezien, zeker in Lacans lezing, de belangrijkste tijd.

Vooreerst vindt Lacan daar de mythische, niet herinnerbare oorsprong van het gedeelde subject met zijn (seksuele) verlangen: dat is wat hij het primaire masochisme noemt. In dat primaire masochisme erkent het subject dat het slechts bestaat als verlangend in de mate dat het zelf geslagen wordt en zo tot niets herleid. "Ik ben verlangend" is dus synoniem met of berust op "Ik ben niets". Bij zijn bespreking van deze tweede tijd van het fantasma volgens Freud, met het geslagen subject, bestempelt Lacan die annulatie van het subject trouwens voor de eerste keer als de 'deling' van het subject. Daarbij is die subjectieve annulatie of deling als het ware de weerslag van de eerdere annulatie of deling van de ander (rivaal of penis).

Het kapitale verschil is echter wel dat het subject in die tweede tijd, tegengesteld aan die ander in de eerste tijd, er zodoende in slaagt om een bepaalde verhouding tot de slaande vader te installeren, een eerste structureel compromis van de neurose in relatie tot de vader. Daarin krijgt die vader voor het eerst een dubbelzinnig statuut, dat wil zeggen dat hij een betekenaar wordt. De vader is immers niet meer degene die mij, middels het slaan van die ander, een teken geeft dat hij enkel mij graag ziet. Door mij te slaan toont hij terzelfder tijd dat hij mij graag ziet en dat hij mij niet graag ziet.

---

[7]Het enige klinische teken dat Freud daarvan meent te kunnen bespeuren is de infantiele masturbatie. Vanuit wat we tot nog toe te berde brachten moeten we veronderstellen dat seksuele excitaties reeds vroeger opgetreden zijn, namelijk als storend element, samen met de geboorte van een concurrent, in de imaginaire identificatie met de fallus van de moeder. In de tweede tijd van het fantasma, onder de zin "Ik word geslagen door vader", kunnen we dan ook hoogstens spreken van een reprise van die aanvankelijk louter reële of organisch bepaalde seksuele excitaties (door de moederlijke lichaamsverzorging bijvoorbeeld) binnen een psychisch register, een psychische binding via de masturbatie. In de bewust herinnerde derde tijd, met de zin "Een kind wordt geslagen", zal die zelfbevrediging tenslotte tot een dwang ontaarden.

Dit laatste betekende is de door het schuldbewustzijn bewerkstelligde omkering van of straf voor het narcistische verlangen van het subject in de eerste tijd om het exclusieve liefdesobject van de vader te zijn. Op dit punt treft of annuleert het slaan het subject niet meer als geheel (ik ben niets of verdeeld = verlangen), maar slechts zijn penis: het slaan is de castratie door de vader geworden (als regulering van dat verlangen of die verdeeldheid).

Het subject slaagt er echter ook in om vast te houden aan het eerste betekende uit de eerste tijd "Vader ziet alleen mij graag", en dit via wat Freud een regressie noemt van de genitale organisatie naar de anaal-sadistische. In deze laatste taal staat 'slaan' voor 'houden van'. Deze regressie is een structureel gevolg van wat Lacan heeft geconceptualiseerd als het ontbreken van een betekenaar voor De Vrouw en de daaruit voortspruitende onmogelijkheid van een genitale seksuele verhouding.

Als een voorloper van deze conceptualisatie beschouwt Lacan zelf Freuds opmerking dat "het kind slechts een duister vermoeden heeft van de seksuele rol die de genitaliën tussen vader en moeder spelen, maar dat het in zijn 'grübelende' bezigheid uiteindelijk niet anders kan dan het wezen van de tussen de ouders bevroede intimiteit in anderssoortige betrekkingen te zoeken, bijvoorbeeld het samen slapen, de gemeenzame urinelozing en dergelijke." Met het oog op het fantasma dat ons hier bezig houdt, voegen wij daar nog het gemeenschappelijk gevecht aan toe of de anaal-sadistische conceptie van de coïtus. Het grote voordeel van dergelijke 'inhouden' (Freud) of 'pregenitale objecten' (de vroege Lacan, in Sém IV) is immers dat ze "makkelijker in woordvoorstellingen kunnen gevat worden dan het duistere dat met de genitaliën samenhangt." Om de niet symboliseerbare genitaliën van de moeder toch te betekenen wordt via een regressie (Freud) of metonymie (Lacan) iets dat in de buurt ligt, een zogenaamd pregenitaal object (Freud) of betekenaar (Lacan), ingeschakeld. In ons geval moet de vader zijn dochter, bij ontstentenis van een betekenaar voor haar vrouwelijkheid, zijn liefde op anaal-sadistische wijze betuigen, en zijzelf stelt zich masochistisch op teneinde een soort seksuele relatie te ensceneren.

Maar zoals gezegd is die liefdevolle verhouding slechts één betekende van de slaande vader, het andere zijn straf of de verbreking van elke seksuele verhouding zijnde.

Die symbolische vader ziet Lacan in eerste instantie gefigureerd in de door Freud nergens expliciet vermelde zweep waarmee de vader het subject zou slaan, er een kras opzet, het schrapt of royeert. [8] Die zweep noemt Lacan de meesterbetekenaar bij uitstek. Later wordt die Zweep-van-de-Vader conceptueel geraffineerd tot de Naam-des-Vaders. Nog later zal Lacan echter het accent leggen op het genot van de slaande vader in die tweede tijd van het fantasma. Op dat moment ontvangt het subject zijn als fallisch te begrijpen genot onder de vorm van het genot van de Ander (Sém XIV, p. 74). Uit de eerste tijd neemt het subject dus terzelfdertijd de annulatie of de deling van die geslagen ander/penis op zich én het genot van de slaande vader. Het deelt als het ware zichzelf in die dubbele identificatie met de twee imaginaire polen uit de eerste tijd van zijn fantasma.

Vermits deze tweede tijd slechts te reconstrueren valt, spreekt het vanzelf dat we daarvoor weinig klinisch materiaal uit Anna's ziektegeschiedenis kunnen aandragen.

[8] 'rayer' = royeren, symbolische vernietigen, bijvoorbeeld schrappen als lid.

## 3. "IK WEET NIETS MEER - EEN KIND WORDT GESLAGEN"

Tenslotte komen we uit bij de derde tijd waarvan de analyse is vertrokken, de fantasievoorstelling "Een kind wordt geslagen".

Het imaginair gebruik van dit fantasme, als basis van de masturbatie, rond vijfjarige leeftijd, zadelt het subject in principe niet op met enig schuldgevoel.

Dat is wel het geval bij wat we het symbolisch gebruik van dit fantasme kunnen noemen, in de analyse, wanneer het subject zich op een bepaald keerpunt in zijn overdracht genoopt ziet om dat aan zijn analyticus te bekennen ('Eingeständnis', 'aveu'). Deze bekentenis gaat gepaard met gevoelens van schaamte en een schuldbewustzijn, die volgens Freud veel sterker zijn dan bij vergelijkbare mededelingen omtrent de herinnerde reële eerste uitingen van de eigen seksualiteit. Tegenover de Ander, in zijn overdracht, zit het subject blijkbaar meer verveeld met zijn eerste seksuele fantasie dan met zijn eerste seksuele daad, bijvoorbeeld de masturbatie.

Als Freud na deze eerste symbolisering onder de vorm van een bekentenis verder aandringt, dan krijgt hij steeds opnieuw hetzelfde schuwe antwoord: "Ik weet niets meer daarover; een kind wordt geslagen" - wat meteen de meest volledige uitdrukking is van de derde tijd van het fantasma. Daaruit besluit Freud vooreerst dat dit fantasma gescheiden ('abseits') blijft van de overige inhoud van de neurose, de zogenaamde onbewuste formaties zoals dromen, lapsussen en symptomen; en vervolgens dat het fantasma geen duidelijke ('rechte') plaats in de structuur ('Gefüge') van de neurose inneemt. Het verband tussen fantasma en onbewuste formaties blijft dus onduidelijk, die onbewuste formaties analyseren hoeft nog niet te betekenen dat men daarbij ook aan het fantasma raakt. Een inzicht dat later voor Lacan van cruciaal belang is geweest in zijn 'retour à Freud'.

Bij zijn symbolisering, in de analyse, van een eerst louter imaginair gebruikt fantasma, in zijn masturbatie, stoot het subject blijkbaar op een soort gemis in dat symbolische, een niet weten of een reële. De zin die dat niet weten of reële afdekt, "Een kind wordt geslagen", noemt Lacan eerst een pure betekenaar zonder verantwoordelijkheid of implicatie van het subject, een soort gedesubjectiveerde betekenaar, een betekenaar dus die het subject niet representeert voor een andere betekenaar (wat wel het geval is bij een onbewuste formatie). Deze ontbrekende subjectieve implicatie contrasteert met de imaginaire implicatie van de zelfbevrediging en de symbolische implicatie van de schaamte tegenover de Ander. Later bestempelt Lacan die zin als "een betekenis die gesloten blijft voor het subject". Dit is het reële of axiomatische karakter van die zin voor het subject.

S

In de fantasmatische zin "Een kind wordt geslagen" is de plaats van het subject inderdaad problematisch. Waar is het subject? "Ik weet niets meer", zegt het subject als eerste indicatie van zijn plaats. In het nauw gedreven door Freuds energieke verlangen om te weten vindt het vervolgens een soort uitvlucht: "Ik kijk waarschijnlijk toe". Dat doet het niet als een geïnteresseerde kijker, een voyeur die in een of andere identificatie gegrepen van het schaduwspel geniet, maar als een abstract vluchtpunt buiten dat schouwspel, het oog van een toevallige voorbijganger, een blik. Dat punctuele subject, op de plaats van het niet weten in

het fantasma, valt in elk geval niet samen met het volle subject dat uit dat fantasma zijn zelfbevrediging put. Het laatste is imaginair, het eerste is reeel. In het fantasma verdwijnt het subject als niet weten, om terug te verschijnen als een blik.

(a)

Anderzijds wordt in dat fantasma het hele voorplan ingenomen door het object, het geslagen kind. Bij nadere beschouwing blijkt het daarbij ook een soort versplintering ondergaan te hebben: niet één maar vele kinderen worden geslagen. Ook wordt voor het eerst hun geslacht duidelijk: het zijn allemaal jongetjes, maar die dan wel op hun blote poep worden geslagen. Lacan wijst op het verband met Freuds 'Massenpsychologie' uit 1921, in deze derde tijd van het fantasma wordt inderdaad een soort mannetjsmassa gevormd. Alle jongetjes zijn gelijk, ze zijn één in het geslagen worden.

Het wekt dan ook geen verwondering van Anna Freud te horen bekennen dat ze zelf het best haar eigen 'psychologie' herkende in haar vaders 'Massenpsychologie'. In die lijn heeft ze zich trouwens haar leven lang ingezet om de groepsvorming van geslagen jongens rond haar vader in de hand te werken.

Ndp

Dat geslagen worden van alle jongetjes is hun verhouding tot een onuitgesproken, afwezige vader. Hoezeer Freud immers ook aandringt, de slaande persoon is nooit de vader, hij verschijnt zelfs niet op punctuele wijze. Wat Freud enkel bekomt zijn substituten voor die vaderfiguur, uit latere bewerkingen van deze derde tijd van het fantasma (waarover later meer). Voor Lacan is dit 'jenseits' van de vader meteen zijn meest uitgezuiverde symbolische vorm. Het is trouwens ook dit fantasmatisch gegeven van de massificatie der 'mannen' door die symbolische vader, dat Lacan veel later heeft geformaliseerd als VxOx, voor ieder jongetje geldt de wet van de vader, de fallische functie of de castratie. De logisch daaraan gekoppelde formules laten ons nog twee belangrijke structurele kenmerken van het fantasma in zijn derde tijd ontdekken.

Het fantasma dat alle jongetjes gelijk geslagen worden veronderstelt vooreerst dat de vader, als uitzondering die deze regel niet zozeer bevestigt als wel grondt, niet geslagen wordt: ExOx of de castratie slaat niet op de vader. Het fantasma beschut dus de vader tegen de castratie.

Maar belangrijker nog is dat dergelijk fantasma, van een massa gecastreerde jongetjes (VxOx) rond een niet gecastreerde vader (ExOx), het subject moet verbergen dat de vrouw ergens ontsnapt aan het slaan van de vader, aan de castratie of de fallische functie (VxOx). Freud wijst er inderdaad op dat veel vrouwen, waaronder ook zijn Anna, zich langs de kant van de massa gecastreerde jongetjes scharen om het probleem van hun vrouwelijkheid te ontlopen. Dit is dan het zogenaamde mannelijkheidscomplex. "Wanneer ze zich van de genitaal bedoelde incestueuze liefde tot de vader afwenden, breken meisjes überhaupt gemakkelijk met hun vrouwelijke rol, beleven hun mannelijkheidscomplex en willen van dan af slechts jongetjes zijn. (...) Het meisje ontloopt zo de aanspraken van het liefdesleven überhaupt, fantaseert zichzelf als man, zonder zelf mannelijk aktief te worden, en woont de akt (het slaan), die een seksuele act vervangt, nog slechts als toeschouwster bij."

Met die seksueringsformules hebben we tevens de problematiek van het genot in de derde tijd van het fantasma geïntroduceerd. Wat Lacan eerst bestempelt als het 'sujet divisé par la jouissance' of het genot dat

zijn plaats krijgt dank zij de vader als 'un corps sans figure', en veel later conceptualiseert als het fallisch genot, dat tracht Freud te vatten in termen van sadistische en masochistische lust. U herinnert zich dat in de eerste tijd van het fantasma, ondanks een sadistische schijn, enkel sprake was van een narcistische niet-seksuele lust, een triomf. In de tweede tijd werd die lust in de eerste masturbaties masochistisch. In de derde tijd nu is het Freud in eerste instantie niet duidelijk of de lust van de masturbatie als sadistisch of masochistisch te beschouwen is. Uiteindelijk besluit is dat slechts de vorm van dat fantasma sadistisch is, maar dat de bevrediging daaruit masochistisch moet zijn. Vereenvoudigend kunnen wij stellen dat de opbouw van de seksuele spanning, in de 'Vorlust', sadistisch is; terwijl de val daarvan, in de 'Endlust' van het orgasme, masochistisch is. Het slaan van het kind is dan de castratie waaraan de fallische functie op het moment van het orgasme onderworpen blijkt.

Tot daar een analyse van de eindtoestand van het fantasma, waarvan Freud zegt dat het een neerslag vormt van het Oedipuscomplex, een soort litteken ('Narbe') daarvan. Van buitenuit bekeken, als het ware als 'énonciation', verknoopt het fantasma de zelfbevrediging van de masturbatie of het fallisch genot (imaginaire) met het schuldgevoel bij de bekentenis aan de Ander (symbolische) en het niet weten van de eigen plaats (reële). Van binnenuit gezien, als 'énoncé', koppelt het een tot een blikpunt herleid subject aan een massa gelijken-fallusdragers middels een afwezige vader. Met dit 'mannelijkheidscomplex' wordt het probleem van de vrouwelijkheid afgedekt.

## II. ANNA FREUD - "SCHLAGEPHANTASIE UND TAGTRAUM" (1922)

Merendeel echter zijn die stukken van de finale derde tijd van haar fantasma achteraf, in de puberteit, nog bewerkt geworden. Freud stelde vast dat het fantasma "Ik weet niets meer - een massa kinderen wordt geslagen" en de daarmee gepaard gaande zelfbevrediging reeds zeer vroeg bestreden wordt. En dit op twee wijzen.

Als het subject dit fantasma gerealiseerd ziet, dus wanneer een kind in werkelijkheid geslagen wordt, dan kan het dit niet verdragen; en zeker niet als dit slaan lichamelijke letsels tot gevolg heeft. Het subject wendt zich dus af van de werkelijkheid in zoverre deze aan zijn fantasma tegemoet komt.

Het probeert echter niet alleen zijn fantasma gescheiden te houden van die werkelijkheid, maar ook van zijn eigen lichaam. Daartoe gaat het dit fantasma inkapselen in wat Freud een 'kunstvollen überbau' (vernuftige bovenbouw[9]) van dagdromen of fantasieën heet. Deze dagdromen moeten "het gevoel van 'bevredigde opwinding' ook bij afzien van de onanistische akt mogelijk te maken", ze scheiden dus het genot in het fantasma en het genot van het eigen lichaam in de masturbatie. [10]

Het is op dit laatste punt van scheiding dat Anna in het verslag van haar eigen analyse voortborduurt. Enerzijds gaat ze verder in haar vaders analyse van de voorbewuste of secundaire bewerking via fantasieën, die ze zelf benoemt als haar 'schönen Geschichten' ('nice stories'). Die fantasieën moeten haar fantasma neutraliseren, ze proberen te scheiden wat dat fantasma heeft bijeengebracht. Anderzijds, omdat die neurotische fantasieën daarin faalden, ziet ze zichzelf ook een andere, meer artistieke weg inslaan. Ze is die fantasieën, en dus niet haar fantasma, beginnen opschrijven bij wijze van sublimering. De aanleiding voor haar tweede analyse moet dan gezocht in een mislukking van die sublimering. Wat dan die tweede analyse heeft betekend op het vlak van haar fantasma, is moeilijk te zeggen. Wij menen dat geen sprake is van een doorsteek ('traversée') van dat fantasma.[11] Op dit alles ga ik thans dieper in.

### 4. VERBOD OP DE MASTURBATIE - UITSTEL

In eerste instantie probeerde ze het fantasma van de massa geslagen kinderen te behouden als bron van lust ('Lustquelle') en de masturbatie als seksuele bevrediging op te geven. Dit gebeurde dan inderdaad door allerlei fantasieën, die echter niets anders bleken te zijn dan een zo lang mogelijk gerokken reconstructie van de

---

[9]Bovenbouw zoals bij een brug.

[10]Daarbij kan de inhoud door de vader geslagen te worden zich weer in het bewustzijn wagen, op voorwaarde dat het eigen ik door lichte vermomming onherkenbaar gemaakt was. De helden van deze verhalen werden dan geregeld door de vader (of veeleer zijn substituut dat typisch het hoofd van een inrichting voor jongens is) geslagen, later slechts gestraft vernederd, etc." En dit omwille van hun 'Schlimmheit'.Een bepaald soort jeugdliteratuur of althans voor de jeugd met de beste pedagogische bedoelingen bewerkte literatuur, werkt bijzonder inspirerend op deze fantasieën of verhalen.

[11]In een metafoor gerecapituleerd: het litteken van het Oedipuscomplex (fantasma) heeft ze in eerste instantie met kunstig gearrangeerde en gedrapeerde kledij (fantasieën) afgedekt, later heeft ze het met plastische chirurgie (sublimering) proberen weg te werken; uiteindelijk is het nooit meer echt opengesneden geworden (doorsteek van het fantasma).

voorgeschiedenis van de fantasmastische situatie van het slaan van die kinderen. Die fantasieën moeten dus de fataal in masturbatie uitmondende fantasmatische zin zo lang mogelijk uitstellen. Maar uiteindelijk blijkt, volgens een gekend procédé, de opstapeling van de 'Vorlust' in de fantasieën slechts de 'Endlust' van het fantasme met zijn masturbatie ten goede te komen.

## 5. VERBOD OP HET FANTASMA - FANTASIEEN

Na deze mislukte poging tot scheiding van fantasma en masturbatie, via een halfslachtig verbod op de masturbatie (uitstel), verbood Anna zich radicaal dat fantasma zelve. Zo geschiedde tussen haar acht en tien jaar. Dit verbod op het fantasma ging gepaard met een nieuwsoortige fantasie-activiteit, de echte fantasieën of dagdromen, die zij zelf bestempelt als haar 'schönen Geschichten' of 'nice stories', in onderscheid met de 'hässlichen Schlagephantasie'. Schone verhaaltjes dus in de plaats van dat lelijke fantasma.

Die schone verhaaltjes waren zeer realistisch en omstandig uitgewerkt, zowel qua personages als situaties. Hun transformaties geschiedden volgens het succesprocédé van het feuilleton. In een typische sequens werd een jonge edelknaap bedreigd door een sinistere roofridder, maar uiteindelijk pakte alles toch goed uit. In elk van die dagdromen beleeft ze dan de angst en standvastigheid van de bedreigde knaap in volle opwinding mee. Op het moment dat bij zijn kwelgeest toorn en woede in medelijden en goedheid omslaan, bij de climax dus van elke scène, lost die opwinding zich op in een louter geluksgevoel, zonder een zweem van schuldgevoel en zonder drang tot masturbatie.

Met die schone verhaaltjes wiegt ze zichzelf haar hele puberteit lang in slaap, zelfs tot ver in de adolescentie. Maar ook later, toen ze reeds in analyse was, kon ze soms niet weerstaan aan de verleiding om te fantaseren. Binnen die analyse bleek echter ook nog iets anders: ze praatte even begerig over die schone verhaaltjes als ze weerbarstig was om haar lelijk fantasma te bekennen. Ze kon zelfs niet stoppen met vertellen daarover tegen haar vader-analyticus, alsof ze daarbij een vergelijkbaar en zelfs nog groter 'Vergnügen' beleefde als bij dat fantaseren zelf. Schaamte bij de bekentenis van het fantasma wordt een soort genot bij het etaleren van de fantasieën of dagdromen.

Haar vader-analyticus heeft geprobeerd om dit genot te doorbreken, door op drie wijzen een relatie te leggen tussen Anna's schone verhaaltjes en haar lelijke sla-fantasma. Vooreerst qua structuur: strenge volwassene betrapt kind op een meestal onvrijwillig vergrijp, volgt dan een periode van tot ondraaglijkheid stijgende angst, die tenslotte op verschillende wijze 'opgelost' wordt in het fantasma en de fantasieën. In het eerste geval de het subject vernietigende en verwerpende straf van het slaan; in het tweede de vergiffenis, verzoening en het zich volledig één voelen van het subject met de Ander. Maar ook inhoudelijk-thematisch zijn er vele verbanden. Het slaan van het fantasma keert op velerlei indirecte wijzen terug in de fantasieën: de knaap krijgt bijvoorbeeld toevallig slaag, bij wijze van lapsus van de Ander; of hij wordt herinnerd aan vroegere slagen; etc. Tenslotte bekent Anna hem ook dat in tijden van 'stress'[12] die schone verhaaltjes op het punt van verzoening en éénwording makkelijk omklappen in de zelfbevrediging van het lelijke sla-fantasma. In haar analyse werd dus het seksuele genot in de schone verhaaltjes of fantasieën blootgelegd.

[12] cfr supra.

Wat Anna in analyse gebracht heeft is echter niet zozeer de mislukking van haar schone verhaaltjes om haar masturbatiefantasma te controleren. Ze slaagde er immers telkens meteen in om die mislukking als niet geschied[13] te beschouwen. En het is pas in de analyse dat die mislukking van haar fantasieën of de terugkeer daarin van het seksuele genot uit haar fantasma tot geschiedenis gemaakt werd[14]. Wat haar wel in analyse gebracht heeft is de uitputting resulterend uit de mislukking van die schone verhaaltjes, haar zogenaamde 'neurasthenie'.

In een mooi artikel uit 1910, "Über hysterische Traumzuständen", doet Abraham de volledige klinisch sequens uit de doeken waarin dit soort fantasieën is ingebed.
1. Eén of ander aktueel gegeven, vergelijkbaar met de dagrest van een droom, zet het subject aan het dagdromen of fantaseren. Dit is wat we Anna's 'stress' noemden en die opgeroepen wordt door afstammelingen van haar rivaliteit met zus Sophie.
2. Die fantasieën nemen zeer snel een hoge vlucht, waarbij het subject in een droomtoestand verzeilt. Abraham beschrijft dit als een soort 'naarbinnenkering' waarbij het subject zich zowel aan de werkelijkheid als aan zijn eigen lichaam ontrukt voelt. Dit beantwoordt aan Anna's schone verhaaltjes, waarbij de lust crescendo gaat.
3. Op een bepaald moment breekt die stijgende lust echter abrupt af, er treedt een bewustzijnsleegte op, het subject voelt zich leeg in zijn hoofd, zijn gedachten staan stil. Dit lijkt te beantwoorden aan Anna's opperste geluksgevoel op het moment van verzoening en éénwording: een moment van genot.
4. Meteen daarna, en daarover heeft Anna het niet in haar tekst en lijkt Abraham een waardevolle aanvulling te kunnen bieden, wordt het subject overvallen door zeer grote angstgevoelens, typisch met duizelingen.
5. Deze deinen dan geleidelijk uit in wat Abraham depressieve fantasieën noemt: het subject voelt zich klein, zwak en dom tegenover de Ander die groter, sterker en slimmer lijkt dan ooit. Anna's psychastenie dus.

In verschillende gevalsstudies toont Abraham aan dat deze sequens inderdaad beantwoordt aan een soort terugkeer van de verdrongen fantasmatische masturbatie doorheen de verdringende fantasieën.

## 6. SUBLIMERING - SCHRIJVEN

Anna zelf bestempelt haar schone verhaaltjes of dagdromerijen als een sublimering, in onderscheid met het lelijke sla-fantasma dat een terugkeer zou zijn van haar verdrongen incestueuze liefde tot de vader (tweede tijd van het fantasma). Enerzijds de gesublimeerde tedere liefde in de verzoeningsfantasieën (eenheid), anderzijds het verdrongen seksuele verlangen in het sla-fantasma. Aldus Anna Freud.

Wij menen echter dat de term 'sublimering' slechts toepasselijk is voor een volgende bewerking van haar fantasma, en dat is het opschrijven van haar schone verhaaltjes of fantasieën. Op zich zijn die schone verhaaltjes of fantasieën dus geen sublimering, wij zouden ze eerder als reactievorming ('Reaktionsbildung') bestempelen. [15] [16]

---

[13] 'ungeschehen' = niet tot geschiedenis gemaakt, een obsessioneel procédé.

[14] cfr. 'horreur d'une jouissance ignorée' bij de Rattenman en zijn fantasieën.

[15] In dit verband kunnen we er ook op wijzen dat Anna, consequent in haar verkeerd gebruik van het concept van de sublimering, Freuds karakterisering van haar fantasieën verkeerd moet vertalen: 'kunstvoll' wordt, in haar Engelse vertaling,

In het verslag van haar analyse vermeldt Anna dat ze reeds voor haar analyse begonnen was met het opschrijven van die verhaaltjes. Maar zoals Young-Bruehl aantoont is het slechts tijdens haar eerste analyse dat ze "poëzie begint te schrijven vanuit een innerlijke noodzaak". Haar schrijven blijkt dan van langsom duidelijker op een aantal punten een verschuiving tegenover haar fantasieën. Waar in de fantasieën de harmonieuze eenwordingen elkaar episodisch opvolgden, staan haar schrijfsels in het teken van de Ultieme Verzoening of Eenwording die echter niet zelf als vervuld wordt voorgesteld, maar op het niveau van het verlangen blijft. Dit betekent dat de directe lustwinning of bevrediging wordt opgeheven, of eigenlijk wordt gespreid over het hele verhaal. Als resultaat daarvan wordt de akt van het schrijven zelf één langgerokken bevrediging, in de plaats van de repetitieve punctuele bevredigingen uit de verzoeningen. Dit brengt ons tot een door Anna zelf weliswaar niet geëxpliciteerde visie op het schrijven als een akt van verzoening of éénwording[17]

Anna besluit dan ook het verslag van haar analyse op vrij triomfantelijke wijze met een verwijzing naar een boutade van haar vader-analyticus over de kunstenaar, waarvan zij dan een illustratie zou zijn. "Omwille van die werking op anderen (verzoening, éénwording) ziet de schrijfster af van haar persoonlijke lust en voltrekt daarmee een wending van het autisme naar het sociale. We kunnen zeggen: ze baant zich zo de bekende terugweg uit het fantasieleven naar de realiteit". "Door zijn fantasie heeft de kunstenaar bereikt wat hij vooreerst slechts in zijn fantasie had bereikt: eer, macht en liefde van de vrouwen" -met die boutade besluit Freud inderdaad zijn drieëntwintigste voorlezing uit 1917. [18]

Het is echter zeer de vraag of Freud, als analyticus, het enthousiasme deelde van zijn dochter-analysante over haar terugkeer, via een soort artistieke sublimering van haar fantasieën, tot de realiteit, waarvan ze was vervreemd geraakt door haar masturbatiefantasma. Young-Bruehls analyse van een aantal van Anna's schrijfsels laat in elk geval uitschijnen dat die sublimering niet zo een onverdeeld succes was als Anna in het verslag van haar eerste analyse zelf wou doen geloven. In haar eerste gedichten komt nog de verzoening van de schone verhaaltjes tot stand. Zeer snel gaat ze zich, in een soort subjectieve deling of hysterisering tengevolge van haar analyse, distantiëren van die schone verhaaltjes. Dit brengt haar tot een vrijer soort poëzie en zelfs korte prozastukken, waarin, zoals Young-Bruehl analyseert, "een niet nader bepaald iets de mogelijkheid tot verzoening, vriendelijkheid en harmonie blokkeert" (p. 87): het lelijke sla-fantasma dat de neus aan het venster steekt. Dit gevoel van onmogelijke eenwording culmineerde zelfs in een soort novelle met de sprekende titel "Heinrich Mühsam" (moeizaam, uitgeput), wat inderdaad een terugkeer lijkt van haar

---

'artistic', terwijl dit eigenlijk 'vernuftig', 'uitgewerkt' betekent (cfr. 'factice' in het Frans). Artistiek wordt ze dus pas met het opschrijven van die fantasieën, dus met die sublimering in haar analyse.

[16]We kunnen hier uiteraard niet vermijden van Freuds "Der Dichter und das Phantasieren" (1907) in herinnering te brengen. Daarin toont Freud hoe de 'Dichter' gebruik kan maken van zijn neurotische fantasieën. Deze maakt hij niet alleen aanvaardbaar maar zelfs genietbaar voor anderen door de overwinning van een bepaalde afstoting die te maken heeft met de grenzen tussen de verschillende ikken. We kunnen zeggen dat hij het egoïstische van die dagdromen op een of andere wijze mildert. Bijvoorbeeld doordat de held slechts als toeschouwer aanwezig is, zoals in wat Freud de excentrische roman noemt. De positie van de held in deze artistieke sublimering van de fantasieën herinnert uiteraard aan de positie van het subject in het oorspronkelijk fantasma "Een kind wordt geslagen".

[17]Dit is wel expliciet het geval bijvoorbeeld bij Kafka.

[18]Dus vlak voor het begin van Anna's analyse.

psychasthenie.

Interessant in dat opzicht is dan ook dat ze met haar schrijven als sublimering tijdens haar analyse nog een andere dan louter fictieve uitweg zocht, namelijk het wetenschappelijk schrijfwerk. Vooreerst is dat haar vertaling van Varendoncks "The psychology of daydreams" uit het Engels. Anna vertaalde dat boek in 1920, dus nog voor zijn publicatie in 1921. Vervolgens is dat het verslag van haar eigen analyse, in 1922. Dit zou slechts het begin blijken van een indrukwekkend geschreven oeuvre (vooral in het Engels). Niet ten onrechte beschouwt Young-Bruehl Anna's verslag van haar analyse zowel als een studie over de sublimering als een sublimeringsact (p. 103).

## IV. ELISABETH YOUNG-BRUEHL - ANNA FREUD. A BIOGRAPHY (1988)

Die sublimering van het schrijven bleek inderdaad vrij labiel, want reeds in 1924, twee jaar na het einde van haar eerste analyse, suggereerde haar vader er nog een tweede tranche bij te doen. In haar eerste analyse was reeds duidelijk geworden dat 'stress' haar aan het fantaseren zette, en op het punt van mislukking daarvan ook aan het masturberen volgens de logica van haar fantasma. We zagen reeds dat ze na haar eerste analyse inderdaad van verschillende zijden tegelijk onder druk gezet : de de dreigende dood van haar vader, de fantasma's van haar eerste analysanten, iets ondefinieerbaars in de pscyhosen. Als resultaat daarvan voelde ze zich weer net zo 'dom' en uitgeput als vroeger.
Over die tweede analyse, en haar impact op het fantasma, zijn we niet zo gedocumenteerd als over de eerste. Young-Bruehl suggereert wel dat Anna's "Jealousy and the desire for masculinity" (1925) enerzijds en Freuds "Einige psychische Folgen des anatomischen Geschlechtsunterschiedes" (ook 1925) anderzijds wel eens zouden kunnen gebaseerd zijn op Anna's tweede analyse. Ook van andere teksten van Anna, onder andere rond 'Gutsein' in "Das Ich und die Abwehrmechanismen" (1936) lijkt dat plausibel. Maar uiteindelijk kan Young-Bruehl daarvoor geen even overtuigend bewijsmateriaal aandragen als voor de eerdere teksten van vader en dochter over het sla-fantasma in haar eerste analyse. We maken daarvan dan ook geen gebruik.

Wel kan Young-Bruehl, vanuit Anna's correspondentie uit die tijd, aantonen dat in die tweede analyse inderdaad vooral Anna's mannelijkheidscomplex en haar altruïsme[19] aan bod kwamen. En dit binnen een bepaalde vorm van overdrachtsweerstand. In haar eerste analyse was de overdracht slechts als weerstand verschenen op het punt van de schaamtevolle bekentenis van het lelijke sla-fantasma. Freud had zich toen niet aan de analyse van die overdracht gewaagd, omdat hij ervan overtuigd was dat Anna[20] niet bestand was tegen de vernietiging van haar 'vaderkomplex'; dit bekende Freud aan Eitington. Uiteindelijk dacht Freud dat de oplossing van haar vaderkomplex slechts zijn dood kon zijn; wat hij Lou Salomé verklapte. In Anna's tweede analyse nam die overdracht van langsom duidelijker de vorm aan van een jaloezie tegenover vrouwelijke rivales om de liefde van haar vader-analyticus, waarbij ze haar seksualiteit of vrouwelijkheid opofferde aan zijn zaak, de psychoanalyse. Dit werd volgens haar zelf gecompliceerd door haar 'extra-analytical closeness' tegenover haar vader, die een constante verleiding tot onwaarachtigheid binnen de analyse betekende.

### 8. 'TRAVERSEE DU FANTASME'?

Na haar tweede analyse heeft Anna op voor haar doen ongewoon openhartige wijze getuigenis afgelegd van een bepaalde onmogelijkheid van haar verlangen waarmee ze als analytica werd geconfronteerd. Dit getuigenis speelt zich af 'jenseits' van wat Young-Bruehl haar 'analytical relationship' met haar vader noemt, daarmee kon ze zelfs niet terecht bij haar grote vrouwelijke identificatiemodel én analytisch controleur, Lou Salomé. Aan Max Eitington, want dat was de man waarbij ze blijkbaar wel terecht kon, bekende ze, begin 1926, in verband met een aantal kinderen die ze in analyse had, dat ze een zeer menselijke behoefte had aan meer dan alleen maar goed analytisch werk. "Ik slaag er maar niet in om iets aan of voor anderen te doen zonder ook onmiddellijk iets voor mezelf te willen. Uiteindelijk is dat een domme manier van leven." En ook: "Soms denk ik dat ik hen niet alleen gezond wil maken, maar hen terzelfder tijd, of toch iets van hen, voor mezelf wil hebben. Tijdelijk natuurlijk is dat verlangen nuttig voor mijn werk, maar op een of ander moment zal

[19] cfr. obsessionele oblativiteit.
[20] Maar ook Freud zelf, 'tegenoverdracht' dus.

het hen werkelijk in de war brengen en bijgevolg kan ik niet anders dan mijn behoefte uiteindelijk als dom bestempelen." Ze vervolgt: "Tegenover de moeder van die kinderen vergaat het mij ook niet veel anders". Tenslotte eindigt ze deze biecht met: "Vreemd genoeg echter ben ik zeer beschaamd over al die zaken, bijzonderlijk jegens mijn vader, en daarom vertel ik er hem niets over. (...) Die afhankelijkheid, dat Iets-Willen-Hebben ('Etwas-Haben-Wollen') heb ik zelfs, mijn beroep buiten beschouwing gelaten, in elk hoekje en kantje van mijn leven. (...) Daarover sprak ik jaren geleden eens met Lou. Zijzelf staat daar echter zo enorm ver van af dat wij beiden uiteindelijk moesten lachen over ons wederzijds, door geen psychoanalytisch weten te overkomen en volledig onvermogen om elkaar te verstaan."

Aan dat verlangen, dat Iets-Willen-Hebben houdt Anna dus dezelfde kater over als aan haar fantasieën of schone verhaaltjes waarmee ze tegen haar sla-fantasma en masturbatie streed: ze voelt zich 'dom'. De analyses die ze vanuit dat verlangen voert putten haar dan ook uit. De wijze waarop ze analyses voert blijft dus ergens in het teken staan van de strijd tegen haar fantasma.

Het paradigmatische geval in dat opzicht is de Burlingham-familie. Via de analyse van haar twee kinderen verwierf Anna de levenslange vriendschap van hun door de psychische ziekte van haar echtgenoot alleen gevallen moeder Dorothy Burlingham. Wat ze wilde hebben bleek vanaf dat moment inderdaad meer dan eens 'Kinderen-Met-Alleenstaande-Moeder' te zijn, die ze dan adopteerde als een soort familie.

We beweren niet dat dit het laatste woord is over Anna's verlangen als analytica, dat daarin later geen beweging meer zou zijn gekomen. Na haar twee analyses zijn immers zowel haar vader als moeder nog gestorven, gebeurtenissen die inderdaad minstens even ingrijpend kunnen zijn als een analyse[21]. Dat 'Kind-Met-Moeder-Willen-Hebben' is alleszins wel de positie van Anna's verlangen na haar tweede analyse; van daaruit heeft ze dan ook een groot deel van haar visie op de kinderanalyse en haar institutionalisering geconcipieerd[22]

We suggereerden reeds dat het in vertrouwen nemen van Max Eitington op dit punt aan een 'passe' zou kunnen beantwoorden, waarin dan iets van de doorsteek van haar sla-fantasma zou kunnen gevat. Wij menen echter dat Anna er, op dat moment, niet is in geslaagd. Haar 'Iets-Willen-Hebben' dat ze haar vader niet kon laten analyseren, dat hij dus niet mocht hebben, lijkt immers te beantwoorden aan wat deze later, in "Endliche und unendliche Analyse" (1937), zou bestempelen als 'Penisneid'. En haar daarmee gepaard gaande schaamtegevoel ligt ook eerder langs de kant van de neurotische bekentenis en dus consistent maken van het fantasma dan van de analytische doorsteek daarvan. Tenslotte leert Young-Bruehl ons ook dat Anna er niet is in geslaagd om achteraf een minimale sociale relatie te handhaven met haar 'passeur' Eitington. Haar 'passe' heeft dus niet voor een nieuwe sociale band gezorgd. En ook dit kan gezien worden als een effekt van een nog niet volledig doorstoken sla-fantasma. Freud noteerde immers reeds "dat mensen die zulk fantasma met zich dragen een bijzondere gevoeligheid ontwikkelen jegens personen die zich in de vaderreeks kunnen invoegen; ze laten zich gemakkelijk krenken door hen en brengen zodoende tot eigen scha en schande de verwerkelijking tot stand van de gefantaseerde situatie dat ze door de vader geslagen worden." (p. 216)

[21]Een analyse wil slechts bewerkstelligen wat anders slechts door dergelijke ingrijpende gebeurtenissen tot stand zou zijn gekomen, een analyse vermijdt bijvoorbeeld dat met moet zitten wachten op de dood van zijn ouders om er zich mee te kunnen verzoenen of om hun erfenis op zich te nemen.

[22]cfr. de polemiek met Melanie Klein of er nu al dan niet overdracht speelt in de kinderanalyse - cfr. de kinderen hun moeders in de Hampstead Clinic tijdens de oorlogsjaren.

Volgens Young-Bruehl zou Anna zich tegenover Eitington inderdaad nogal 'querulant' hebben opgesteld, zodat tussen Anna en haar 'perfekte nonkel' tegen 1930 de liefde dan ook sterk bekoeld was[23].

[23]Dat had ook veel te maken met Eitingtons druk op Anna om zich meer los te maken van haar vader, en anderzijds de druk van Eitingtons vrouw op hem om zich ook meer los te maken van Freud én zijn dochter.